

قاعده وزر

علیرضا فرحناک

www.ketab.ir

پژوهشگاه ملی اسناد و کتابخانه ملی

نشانی قاعده وزر
 علیرضا فرحناک
ناشر ناشر
 پژوهشگاه علوم و فرهنگ اسلامی
 وابسته به دفتر تبلیغات اسلامی حوزه علمیه قم
تهیه تهیه
 پژوهشکده فقه و حقوق
سرپرستار سرپرستار
 محمداقبر انصاری
ویراستار ویراستار
 محمداصادق زینی‌وند
لیتوگرافی، چاپ و صحافی لیتوگرافی، چاپ و صحافی
 چاپخانه مؤسسه بوستان کتاب
جای اول: پاییز ۱۴۰۰ جای اول: پاییز ۱۴۰۰
شمارگان: ۳۵۰۰ شمارگان: ۳۵۰۰
قیمت: ۷۱۴۰۰ تومان قیمت: ۷۱۴۰۰ تومان
عنوان: ۷۱۴؛ مسلسل: ۱۰۱ عنوان: ۷۱۴؛ مسلسل: ۱۰۱
همه حقوق برای ناشر محفوظ است. همه حقوق برای ناشر محفوظ است.

سرشناسه: فرحناک، علیرضا، ۱۳۴۵-
عنوان و نام پدیدآور: قاعده وزر/ علیرضا فرحناک؛ تهیه پژوهشکده فقه و حقوق
مشخصات نشر: قم: دفتر تبلیغات اسلامی حوزه علمیه قم، معاونت پژوهشی، پژوهشگاه علوم و فرهنگ اسلامی، ۱۴۰۰
مشخصات ظاهری: ۱۵۶ ص
شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۱۹۵-۷۵۶-۷
وضعیت فهرست‌نویسی: فیبا
یادداشت: کتابنامه: ص. [۱۱۹] - ۱۳۶؛ همچنین به صورت زیرنویس
یادداشت: نمایه
موضوع: قاعده وزر
موضوع: مجازات (فقه) -- ایران
موضوع: حقوق جزا -- ایران
شناسه افزوده: دفتر تبلیغات اسلامی حوزه علمیه قم، معاونت پژوهشی، پژوهشگاه علوم و فرهنگ اسلامی، پژوهشکده فقه و حقوق
رده‌بندی کنگره: BP ۱۹۵
رده‌بندی دیویی: ۲۹۷/۳۷۵
شماره کتابشناسی ملی: ۸۵۱۲۹۵۷

۱۱	سخنی با خواننده
۱۵	مقدمه

فصل اول: مفاهیم و کلیات

۱۷	۱. تعریف قاعده فقهی
۱۷	۲. اقسام قواعد فقهی
۱۸	۳. قاعده وزر
۱۹	۴. قاعده وزر اماره یا اصل؟
۱۹	۵. مفاد قاعده وزر
۲۰	۶. تحمل داوطلبانه بار مسئولیت از جانب غیر
۲۰	۷. نسبت قاعده با اصل شخصی بودن مجازات‌ها
۲۱	۸. کاربرد قاعده به عنوان مثل
۲۲	۹. اهمیت قاعده در منابع روایی
۲۲	۱۰. پیشینه تألیفی قاعده وزر
۲۴	۱۱. بی‌اعتنایی تاریخی به قاعده وزر در مسئولیت‌های کیفری و مدنی
۲۶	۱۲. پیشینه قاعده به عنوان قاعده‌ای منصوص در فقه
۲۹	۱۳. ورود قاعده در علوم دیگر با ملاک‌هایی دیگر

- ۲۹ الف) قاعده وزر در علم کلام
- ۳۱ ب) قاعده وزر در علم اخلاق
- ۳۲ ۱۴. پیشینه تاریخی استناد به قاعده وزر
- ۳۳ الف) اعتراض به خطبه برای زیاد بن ابیه
- ۳۳ ب) پاسخ تهدید حجاج
- ۳۳ ج) دفاع حصین بن جذامی از خود در برابر خالد بن ولید
- ۳۴ د) اعتراض به اخراج اهل ذمه از سرزمینشان
- ۳۴ ه) اعتراض نحدۀ بن عامر خارجی به نافع بن ازرق
- ۳۵ و) اعتراض بانمانده زیاد بن ابیه به مأمون
- ۳۵ ز) عذر آوردن به اذن در سخنرانی صرف از احادیث
- ۳۶ ح) ابوحنیفه و منصور دوانیقی
- ۳۶ جمع بندی

فصل دوم: ادله قاعده وزر

- ۳۷ ۱. کتاب عزیز
- ۳۸ الف) دسته اول: عمومات و اطلاعات (آیات نفی ظلم)
- ۳۸ ۱) آیات نفی ظلم از جانب خداوند بر بندگان
- ۳۹ ۲) آیات نفی رابطه ظالمانه میان بندگان
- ۴۰ ب) دسته دوم: آیات خاص و مقید
- ۴۰ ۱) آیات بیان مسئولیت عامل و نفی تحمیل وزر او به غیر
- ۴۱ ۱- آیات کسب
- ۴۴ ۲- آیات سؤال

۴۵	۳- آیات حدود و قصاص
۴۹	۲) آیات نفی تحمل وزر غیر
۴۹	۱- آیات نفی پذیرش یا درخواست تحمل خطای دیگران
۵۱	۲- آیات وزر
۵۳	بررسی معنای وزر
۵۵	بررسی آیات وزر
۶۷	نتیجه
۶۷	۲. روایات
۶۷	الف) دسته اول: عمومات و اطلاقات
۶۸	ب) دسته دوم: روایات خاص و مقید
۶۸	۱) نمونه‌هایی از روایات دسته دوم
۶۸	۱- عدم رجم زن باردار
۷۰	۲- وصیت امام علی علیه السلام به نکشتن غیر قاتل خود
۷۱	۳- سرکش‌ترین مردمان
۷۲	۴- ابورمته
۷۳	بررسی واژه جنایت و جرم
۷۴	۵- حجة الوداع
۷۵	۶- نفی وزر از ولد الزنا
۷۵	۷- عدم مؤاخذه احدی به سبب جنایت دیگری
۷۶	۲) نتیجه
۷۶	۳. اجماع
۷۷	۴. قواعد فقهی

الف) قواعد فقهی با نگاهی غیر مستقیم به قاعده وزر	۷۷
ب) قواعد فقهی با نگاهی مستقیم به قاعده وزر	۷۹
نتیجه	۸۰
۵. عقل	۸۰
جمع بندی	۸۱

فصل سوم: قلمرو قاعده و رابطه آن با قواعد دیگر

۱. قلمرو قاعده	۸۳
الف) بررسی امکان نقض قاعده	۸۳
ب) موارد ادعای نقض قاعده	۸۵
۱) عاقله	۸۵
۲) ولد الزنا	۹۰
۳) موارد پرداخت دیه از طرف بیت المال	۹۳
۴) محرومیت طرفداران باشگاه ورزشی از حضور در ورزشگاه به سبب خطای برخی هواداران	۹۶
۵) حرام شدن زن بر شوهر خویش	۹۷
۶) حرام شدن ازدواج برخی زنان با مردی معین	۹۸
۷) انتقال حق الله و حق الناس از ذمه مقتول به قاتل	۹۸
۸) پیامدهای منفی برای اطرافیان شخص مجرم	۹۹
۹) برخی موارد دیگر	۱۰۰
نتیجه	۱۰۲
۲. رابطه قاعده وزر با دیگر قواعد فقهی	۱۰۲
الف) رابطه همسویی	۱۰۲

۱۰۳	(۱) نمونه اول: قواعد لاضرر، اهم و مهم و نفی عسر و حرج
۱۰۳	قاعده لاضرر
۱۰۳	قاعده اهم و مهم
۱۰۴	قاعده نفی عسر و حرج
۱۰۴	(۲) نمونه دوم: قاعده اتلاف
۱۰۴	(۳) نمونه سوم: قاعده اقدام
۱۰۵	(۴) نمونه چهارم: قاعده احسان
۱۰۵	(ب) رابطه ناهمسوئی
۱۰۵	(۱) نمونه اول: قاعده حرمت اعانت بر اثم
۱۰۷	(۲) نمونه دوم: قاعده «من له الغنم فعليه الغرم»
۱۰۸	(۳) نمونه سوم: قاعده تعجب
۱۰۸	(۴) نمونه چهارم: قاعده ضرورت
۱۰۹	(۵) نمونه پنجم: قاعده اعتدا

فصل چهارم: کاربرد قاعده وزر در فقه

۱۱۱	۱. نمونه‌هایی از کاربرد قاعده وزر در فقه امامیه
۱۱۳	۲. نمونه‌هایی از کاربرد قاعده وزر در فقه اهل سنت
۱۱۴	۳. کاربرد قاعده وزر در برخی مسائل مستحدثه
۱۱۴	الف) به‌کارگیری سلاح‌های کشتار جمعی
۱۱۴	ب) صدمه ناشی از مصرف کالا
۱۱۵	ج) حرمت کشتن خبرنگار، تیم امدادی و پزشکی در جنگ
۱۱۵	د) تصادف راکبان
۱۱۵	ه) سقط جنین

سخنی با خواننده

در قرآن کریم پنج بار جمله شریفه «لَا تَزِرُ وَازِرَةٌ وِزْرَ أُخْرَى» آمده است.^۱ در برخی جاها ممکن است به قرینه خصوصیت مورد، ادعا شود، اختصاص به ثواب و عقاب اخروی دارد؛ اما گذشته از اشکال غلبه عموم لفظ بر خصوص مورد، بر این ادعا، در جاهای دیگر خصوصیتی در مورد، سراسر عموم لفظ وجود ندارد. این جمله در سوره مبارکه نجم به صورت یک قانون کلی در یک آیه مستقل در شمار مجموعه‌ای از چند قانون دیگر، همراه با یادآوری سابقه آن در «صحف موسی و ابراهیم علیهما السلام»، آمده است.^۲ عمومیت جمله شریفه از چند جهت متصور است: مسئولیت اخروی و دنیوی، فردی و اجتماعی و مدنی و کیفری. ظاهر جمله در سوره مبارکه نجم، عمومیت از همه این جهات است.

حاصل سخن مرحوم علامه طباطبایی در چند جای تفسیر شریف المیزان این است که مفاد جمله شریفه یک اصل کلی^۳ در احکام اعمال^۴ و در مبحث تکلیف^۵

۱. انعام: ۱۶۴، اسراء: ۱۵، فاطر: ۱۸، زمر: ۷، نجم: ۳۸.

۲. نجم: ۳۸.

۳. علامه طباطبایی؛ المیزان فی تفسیر القرآن؛ ج ۳، ص ۲۹۴.

۴. همان، ج ۲، ص ۱۷۷.

۵. همان، ج ۱۲، ص ۲۳۰.

می‌باشد. نکته مهم و عمیقی که ایشان در فهم این اصل کلی از سایر آیات قرآن استفاده می‌کند و می‌تواند توجیه‌گر عدم هر گونه استثنای متوهم برای این اصل - دست‌کم در عالم ثبوت - باشد، لحاظ تأثیر و تأثر گسترده اعمال انسان نسبت به هم و نسبت به کل رخدادهای کم و بیش به هم مرتبط در جهان هستی است.^۱

با وجود اهمیت و قلمرو گسترده محتوای «وَلَا تَزِرُ وَازِرَةٌ وِزْرَ أُخْرَى» و نظر به آثار موجود، جای مباحث مختلف فلسفی، کلامی، فقهی و اخلاقی - به‌ویژه بر محوریت معارف بلند قرآنی و روایی - درباره آن فراوان است. یکی از جنبه‌های مباحث فقهی در این باره واکاوی محتوای مزبور به عنوان یک قاعده فقهی است. اثر پیش رو به این جنبه می‌پردازد. این کتاب در قالب اجرای طرح تحقیقاتی در پژوهشکده فقه و حقوق پژوهشگاه علوم و فرهنگ اسلامی نوشته شده است و در راستای رسالتی است که این پژوهشکده در محور توسعه و توانمندسازی قواعد فقهی به منظور استفاده هرچه بیشتر از این ظرفیت در حل مشکلات و مسائل فقهی در عصر حاضر برای خود تعریف کرده است.

نگارنده این اثر حجت‌الاسلام و المسلمین آقای علیرضا فرحناک با سابقه‌ای طولانی در کاوش قواعد فقهی است. یکی از نتایج این سابقه در قالب تصحیح و تکمیل کتاب مأخذشناسی قواعد فقهی، چند سال پیش با اهتمام پژوهشکده فقه و حقوق منتشر شد. در اینجا از ایشان صمیمانه سپاسگزاری می‌کنیم؛ همچنین قدردان عزیزانی هستیم که به ترتیب زیر در تهیه و نشر این اثر نقش داشته‌اند:

۱. اعضای شورای پژوهشی پژوهشکده در بررسی طرح‌نامه و سپس متن نهایی اثر، متشکل از حجج اسلام و المسلمین احمد مبلغی، سیدضیاء مرتضوی

و محمدعلی خادمی کوشا مدیر گروه دانش‌های وابسته فقه که تحقیق در این گروه به انجام رسیده است؛ همچنین حجج اسلام والمسلمین حسنعلی علی‌اکبریان (مدیر گروه فلسفه فقه و حقوق اسلامی و ناظر تحقیق)، عباسعلی زارعی سبزواری و دکتر محمد صالحی مازندرانی (مدیر گروه مسائل فقهی حقوقی) که دو فاضل اخیر ارزیاب تفصیلی تحقیق هم بوده‌اند.

۲. معاون محترم پژوهشی پژوهشگاه (حجت‌الاسلام والمسلمین یعقوب‌نژاد) و همکاران ایشان در گروه برنامه‌ریزی و ارزیابی پژوهشی و نیز مدیر محترم اداره نشر پژوهشگاه (جناب آقای محمدباقر انصاری) و همکاران ایشان.

۳. سایر همکاران در پژوهشگاه، به‌ویژه حجج اسلام والمسلمین رسول نادری (رئیس اداره پژوهش پژوهشگاه و دبیر شورای پژوهشی) و محمد رشیدزاده (کارشناس مربوطه در این اداره) که پیگیر انجام تحقیق بوده‌اند.

سیف‌الله صرامی
مدیر پژوهشگاه فقه و حقوق